

Foregangsmenn for misjonsforskningen i Norge

AV OLAV GUTTORM MYKLEBUST

Hvor gammel er egentlig misjonsforskningen i Norge?

Spørsmålet er ikke så lett å besvare, bl. a. fordi det i den periode vi her vil se nærmere på (årene 1860–1910), er vanskelig å tale om misjonsforskning i mer kvalifisert forstand. Slik dette ord anvendes i denne artikkel er det et *studium* av misjonen vi sikter til, – i historisk, systematisk eller praktisk sammenheng.

Visse forsøk ble gjort fra fagteologenes side i de siste årtier av forrige århundre på å skaffe plass for misjonen i «systemet», men bortsett fra den praktisk-teologiske utdanning, under Gustav Jensens ledelse, ble det bare med ansatser.¹ Det samme gjelder lærerne ved Misjonsskolen i Stavanger. Med det preg undervisningen der lenge hadde, var det ikke å vente at disse skulle ta opp et arbeid for «misjonsforskning» (noe som enkelte, som vi skal se, ikke desto mindre gjorde). Forøvrig ble misjonsfaget ved Misjonsskolen i Stavanger et obligatorisk studie- og eksamensfag først et godt stykke inn i dette århundre.²

En forståelse for nødvendigheten av misjonsforskning ga heller ikke misjonærene uttrykk for, selv ikke «de tre store»: Schreuder, Skrefsrud og Lars Dahle, – de to siste ble innvotert som medlemmer

Disse forkortelser er brukt: KML = Kvartalskrift for Missionslæsning – LK = Luthersk Kirketidende – LU = Luthersk Ugeskrift – Mb = Missionsblad for den norske Kirkes Mission ved Schreuder – NM = Norsk Missionstidende – NMT = Nordisk Missionstidsskrift – NOTM = Norsk Tidsskrift for Misjon – TTK = Tidsskrift for Teologi og Kirke.

1 Se O. G. Myklebust: Misjonskunnskapen i norsk presteutdanning, i TTK 1948 s. 163 ff. Jfr. samme forf.: The Study of Missions in Theological Education bd. I (1955) s. 325 ff.

2 E. Birkeli og C. Tidemann Strand: Kallet og veien (1959) s. 36 f, 42 f, 61 f, 78, 103, 109 f jfr. 73.

av Videnskabs-Selskabet i Kristiania (en heder også den første hadde fortjent). Misjonærene var språkforskere, religionsforskere og kulturforskere, men når det gjelder misjonen, var og ble de stort sett praktikere. Størst forundring må det vekke at Lars Dahle, med sitt engasjement som lærer både på Madagaskar og i Stavanger, og med sitt legendariske ry for lærdom, ikke kom til å beskjeftige seg med misjonsspørsmålene på det teoretiske plan, – bortsett fra noen få, populære småskrifter og artikler.³

De første som interesserte seg for resp. engasjerte seg i et virkelig studium av misjonen i vårt land, var dels et par «profane» forskere, dels en rekke menn med aktiv tilknytning til den organiserte misjonsvirksomhet. Av disse er det én mann som i spesiell forstand må kalles foregangsmann: S. E. Jørgensen. Vi vil derfor vie ham særskilt oppmerksomhet. Men først noen ord om den sammenheng han står i, dvs. hans forgjengere i «faget».

Vi gjør forøvrig oppmerksom på at denne artikkel bare har karakter av en skisse, og at derfor fullstendighet i angivelsen av bøker og artikler av de personer som presenteres, ikke er tilstrebet.

I

Den første av de «profane» forskere som anla vitenskapelige synspunkter på misjonen, var *Eilert Sundt* (1817–1875). Han var i sine yngre år universitetsstipendiat i kirkehistorie og i sine siste år sokneprest til Eidsvold, og for så vidt alt annet enn «profan». Hans livsinnsats ligger imidlertid nettopp på det «profane» område, – han var som kjent den store foregangsmann for samfunnsforskningen i vårt land.⁴

Sundt var levende interessert i misjonen og var i ikke liten grad virksom med sin penn for den. I Folkevennen, som han redigerte i en årrekke, finnes det flere artikler av ham om Afrika og det kristne arbeid der.⁵ Det var gjennom H. P. S. Schreuder, som i likhet med ham selv hadde tilknytning til Farsund, og som hadde studert teologi samtidig med ham i Kristiania, at misjonsinteressen

3 L. Dahle: Tilbakeblik paa mit Liv bd. III (1923) s. 282 ff. NMT 1901 s. 17 ff; 1906 s. 76 ff.

4 H. O. Christophersen: Eilert Sundt. En dikter i kjensgjerninger (1962). Jfr. H. Chr. Mamen: Eilert Sundt som misjonær, i NOTM 1964 s. 243 ff.

5 Årg. 1859, 1861, 1862, 1864.

var blitt vakt. De to fikk vidt forskjellig virkefelt, men en viss forbindelse hadde de med hverandre også i senere år. Noe bidrag til misjonsforskningen – i den vanlige betydning av dette ord – kom Sundt ikke til å yde. Det er som *idé giver* han fortjener å nevnes i denne sammenheng.

Med «misjon» forstår Sundt et oppdrag som ikke bare har adresse til dem som er «ute», men også til dem som er «hjemme», nærmere bestemt dem som ikke står i en kirkelig sammenheng. Sin virksomhet for omstreiferne/fantefolket i Norge karakteriserer han, til forskjell fra vanlig eller utenlandsk misjon, som «indenlandsk Mission».

Sundts tanker om misjonsforskningen finner vi i den utgave av Hans Egedes dagbok som han redigerte, og som kom ut i 1860, i form av et tilleggshefte til Folkevennen. De tallrike noter – i alt over 50 sider (petit) – som han forsynte boken med, røper et inngående kjennskap til litteraturen vedr. de kirkelige forhold inkl. misjonsvirksomheten i det 18. årh., likeså litteraturen om Grønland og forholdene der. De refleksjoner han knytter til en rekke uttalelser i Egedes berømte «Relation», er både interessante og verdifulle. Men særlig er det den dype beundring for *misjonæren* Hans Egede som slår oss: Egedes tro og utholdenhet, hans iver for Guds rike, hans fortreffelige forskrifter for misjonærene osv.⁶

Det mest interessante fra misjonsforskningens synspunkt er imidlertid avslutningsordene. Det er ønskelig, skriver Sundt, at det tas opp et grundig studium av religionsforholdene på Grønland i helhetssammenheng: det tidligere hedenskap, misjonsarbeidets utvikling og den aktuelle moralske, religiøse og kirkelige situasjon. Det er ikke mange steder i verden hvor det er anledning til å studere en misjonsvirksomhet som har vært drevet i 100 år.⁷

Typisk for det vitenskapelige opplegg Sundt skisserer, er det komparative synspunkt han anlegger. På Grønland har *to* misjoner virket, hver på sin måte, – den *annen* misjon er selvsagt den herrnhutiske, hvis leder, Christian David, voldte Egede så megen hjertekvide (jfr. korrespondansen mellom disse to vedr. kristendomsforståelsen og misjonsmetodene). «Her maatte være en ypperlig Mark for en Missions-Historiker til at anstille Studier, som

6 Egedes Dagbog i Udtog ved Eilert Sundt (1860). Sundts anmerkninger s. 139–184.

7 Anf. skr. s. 183 ff.

kunde tjene til at utvide Blikket og befordre Indsigten med Hensyn til Hedninge-Mission i Almindelighed.»⁸

Det er et vesentlig point for Sundt at en *norsk* forsker engasjerer seg i denne undersøkelse. Ikke bare dreier det seg om «vor Egedes Mission», men den kjensgjerning at misjonen er blitt en betydelig faktor i det kristne arbeid i Norge, gjør det naturlig at noen fra dette land tar opp denne oppgave. Den tallrike krets av norske misjonsvenner vil vite å sette pris på forskninger over slike emner, heter det. En norsk misjonshistoriker bør oppholde seg ett år på Grønland og studere den kristne virksomhet der. Universitetet gir stipendier til naturvitenskapelige undersøkelser på Island og Spitsbergen; «det skulde vel ogsaa understøtte en grundig Forsken i hin Retning».⁹ Den optimisme disse ord gir uttrykk for, er i sannhet bemerkelsesverdig.

II

En annen «profan» forsker som engasjerte seg i studiet av den kristne misjon, var historikeren, etnologen, statsøkonomen, journalisten og politikeren *Ludvig Kr. Daa* (1809–1877). Igjen er det Schreuder som er den utløsende faktor. Daa høyaktet denne første representant for en selvstendig norsk misjonsvirksomhet, og han fulgte hans gjerning i Syd Afrika med den mest levende interesse.¹⁰

Så vidt vi kan se, var det dog først etter flere årtier at de to kom i *virkelig* forbindelse med hverandre. I tidsskriftet «Tids-Tavler», som Daa grunnla og redigerte i første halvdel av 1870-årene, finnes det flere artikler om den norske misjon i Syd Afrika, under ledelse

8 Anf. skrif. s. 184, jfr. 174 ff, særlig 177. Dette tema, betydningsfullt så vel fra et historisk som et teoretisk synspunkt, berøres av H. M. Fenger i Bidrag til Hans Egedes og den grønlandske Missions Historie 1721–1760 (1879) s. 125, 129 f, 131, 142, jfr. XIII f, men *en inngående undersøkelse* av det er fremdeles et pium desiderium, se N. E. Bloch-Hoell i O. G. Myklebust (red.): Hans Egede. Studier til 200-årsdagen for hans død 5. november 1958 (1958) s. 33, og samme forf.: Et Egede-manuskript fra 1725, i NOTM 1960 s. 99.

9 Anf. skr. s. 184.

10 Tids-Tavler 1873 s. 129 (= Om den Norske Hedning-Omvendelse s. 1); 1875/76 s. 74, 369. Allerede i 1842 hadde Daa i sitt tidsskrift Granskeren gitt plass for et dikt med tittelen «Til Kandidat H. Schreuder», forfattet av psevdonymet h. d. (nr. 42/43, 28. juni 1842). Vedr. korrespondansen mellom Daa og Schreuder i 1870-årene se Uddrag af Breve fra Biskop Schreuder (1874) s. 3, 27; No. 5 Breve (1875) s. 3; No. 6 Breve (1875) s. 5.

av Schreuder.¹¹ En av disse har dog et videre sikte og drøfter spørsmål av prinsipiell betydning: «Om den Norske Hedning-Omvendelse», – en avhandling som også kom ut som selvstendig skrift, og som av forfatteren ble sendt til Det norske misjonsselskaps generalforsamling 1873, «med dybtfølt højagtelse og deltagelse».¹² Generalforsamlingen uttrykte sin glede og takknemlighet for skriftet, og Misjonsselskapets sekretær ga det – i en utførlig anmeldelse i selskapets organ – sin beste anbefaling.¹³

«Den norske Hedning-Omvendelse» er en avhandling som i flere henseender må vekke vår forundring. Den viser ikke bare at Daa gjennom lesning og studier hadde skaffet seg omfattende kunnskaper om misjonens historie og stilling i samtiden, men også at han eide en betydelig innsikt i flere av de grunnleggende spørsmål denne virksomhet reiser.

Overfor den følelse av skuffelse og håpløshet som gjorde seg gjeldende blant det norske misjonsfolk i begynnelsen av 1870-årene på grunn av zulukongens fiendtlige holdning til kristendommen, maner Daa til tro og utholdenhet i tjenesten. Det arbeid som er utført, har ikke vært forgjeves. Misjonen har bare gått inn i en ny utviklingsfase. Nettopp i reaksjonstider kommer det klart til uttrykk hva som gagnar samfunnet best, den nye tro eller den gamle. Som belegg for denne tese viser forfatteren til bestrebelsene på å innføre kristendommen i Norge og på Madagaskar, bestrebelse som i første omgang utløste reaksjon, ja, forfølgelse, men som senere førte til gjennombrudd og seier. Misjonsvirksomhet blant mennesker av en annen rase eller kultur, må i sakens natur ta tid, bl. a. på grunn av utsendingenes ubehjelpelighet i språket og deres manglende kjennskap til stedegne skikker og forestillinger. At resultatene lar vente på seg, kan dog også skyldes en følelse av overlegenhet hos misjonærene (fordi de er hvite, dvs. kristne og siviliserte).¹⁴

Ytterst anskuelig tegner Daa den situasjon den norske misjon i Syd Afrika befinner seg i:

11 Ärg. 1873 s. 129 ff; 1874 s. 1 ff, 74 ff, 430 ff; 1875/76 s. 369 ff.

12 Til det Norske Missionselskabs Generalforsamling i Kristiania 1873. Om den Norske Hedning-Omvendelse (1873). Generalforsamlingen ble ikke holdt i Kristiania, men i *Drammen*. Et eksemplar av skriftet, med forfatterens dedikasjon, ble også sendt til Schreuder, jfr. Tids-Tavler 1874 s. 1.

13 NM 1873 s. 336, 229 ff.

14 Anf. skrift s. 12, 3 ff.

«Paa den ene side staar en konge, utrustet med livs og døds magt over hundre-tusener, samt hædret lig en gud. Lige imod ham en Norsk student eller haandværker, der fordrer at Kongen skal erkænne at han og hans forfædre hidtil have fejlet!! Enfoldige Europæer forundres over at den afrikanske Konge bliver vred eller rasende. De burde heller forundre sig over at det lykkedes at omvende Olav Trygvesson, end at det mislykkedes med Ukekjvajo. Ti saadant er intet mindre end et vidunder, og dette slags begivenheder skal man ikke forlange at se daglig!»¹⁵

Med innsikt og forståelse drøfter Daa spørsmålet om «omvendelse» på misjonsmarken, dvs. hvor dyp tilegnelsen av kristendommen må være hos en hedning for at han kan bli døpt. Å kreve av ham den samme kunnskap om kristendommens lære som av en konfirmant i Norge, ville være urimelig. Langt mer enn forstanden er det samvittigheten det gjelder å engasjere. I virkeligheten spørres det bare om én ting: villighet til å ta imot og å etterleve den nye tro – sammen med de andre i det fellesskap man tilhører.¹⁶

Det er nemlig en *kollektiv* omvendelse som bør tilstrebes. Det er menneskene i deres sosiale sammenheng det gjelder, menneskene som medlemmer av en gruppe, et samfunn, en nasjon. Kirkehistorien oppviser tallrike eksempler på at det var gjennom masseomvendelser at folkene ble kristnet.¹⁷

Nok en tanke som Daa tar opp, er ønskeligheten av at den norske misjon utdanner og gjør bruk av «innfødte» krefter: evangelister, lærere osv. Deres kristendomsforståelse er visstnok enklere enn misjonærenes (europæernes), «men maaske netop derfor mere skikket til folkets fatte-æвне og ligesaa velsignelsesrig».¹⁸ En misjonsvirksomhet langs denne linje vil vise seg å være den mest fruktbringende.

Det stedeagne synspunkt slår i Daas misjonsfilosofi ut også på en annen måte, nemlig i hans fremhevelse av at virksomheten for evangeliet blir nasjonal i sitt vesen og i sine ytre former. Det foreligger en reell fare for, hevder han, at kristendommen av de «innfødte» skal bli oppfattet som identisk med europeisk sivilisasjon. Som hvite tilhører misjonærene «en høiere kaste», og det kan bare

15 Anf. skrift s. 6.

16 Anf. skrift s. 6–12.

17 Anf. skrift s. 10 f.

18 Anf. skrift s. 14. Jfr. Tids-Tavler 1875/76 s. 81 f.

så altfor lett hende at det mellom dem og de mennesker de er satt til å være lærere for, blir et gapende svelg (jfr. ovenfor).¹⁹

Daa minner i denne forbindelse om ordet «én hjord og én hyrde». Dette ord, skriver han (i dypt alvor, men med det glimt i øyet som var så karakteristisk for ham), «medfører ikke at hele hjorden skal tale enten norsk eller engelsk og være iført sort hat og snibelkjole. Heller ikke medfører en bedre lærdom at lærlingens børn stedse skulde være lærerens børn underordnede, ligesaaalidet som det er muligt eller nyttigt at tvætte alle mennesker hvide.»²⁰

Ikke desto mindre deler Daa sin tids forestilling om enheten av kristendom og vesterlandsk kultur, – disse to representerer for ham «den højere menneskeligheds velgerninger», og som sådanne skal de utbres over hele verden. Måten dette skjer på (og vi tenker nå særlig på den åndelige side ved denne ekspansjon), må imidlertid være avpasset etter det kulturnivå som foreligger. Afrikanerne står etter Daas mening på det laveste utviklingstrinn. Madagasserne representerer et mer fremskredet stadium. Men de høyeste former for sivilisasjon – utenfor Vesten – oppviser Kina og Japan. Kristen misjon i disse land fortjener all den støtte den kan få, men den krever misjonærer av en spesiell type, og den må drives etter særskilte retningslinjer. Dersom det skulle lykkes å omvende Østens folkemasser, «kan der ikke være tvivl om at en saadan begivenhed vil have ligesaa stor om ikke større inflydelse paa den hele menneskeds udvikling end Amerikas opdagelse, eller noget andet, som tidligere er timets vor slægt.»²¹

III

Georg Kent (1842–1892) spiller i norsk kirkehistorie en nærmest anonym rolle, men med urette.²² Han var ikke bare en dyktig og avholdt prest, men han var også en av de meget få kirkemenn som arbeidet aktivt med filosofiske spørsmål. Han tok den filosofiske

19 Tids-Tavler 1875/76 s. 82 f.

20 Tids-Tavler 1875/76 s. 83.

21 Om den Norske Hedning-Omvendelse s. 27.

22 I Norsk Kirkehistorie bd. II (1967), av Andreas Aarflot, bd. III (1871) av Carl Fr. Wisløff, er Kent i det hele ikke nevnt. Om Kent se Folkebladet 1892 s. 49 ff; LU 1893, s. 41 ff.

doktorgrad på en avhandling om «Det absolute Gudsbegreb», og ble i kraft av denne medlem av Videnskabs-Selskabet i Kristiania.²³ Hans teologiske holdning var konservativ-kirkelig, strengt luthersk-konfesjonell.

Kent hadde en dyp forståelse av misjonen som kirkelig livsfunksjon, og han var den bærende kraft i Den norske kirkes misjon ved Schreuder. Som misjonstenker fortjener han avgjort en plass blant «foregangsmennene». Hans artikkelserie «Om Begrebet kirkelig Mission og om en saadan Missions Betydning» i Luthersk Ugeskrift²⁴ er – ved siden av Chr. Dons' artikler (se nedenfor) – den beste fremstilling skrevet av en nordmann i det tidsrom vi behandler, av misjonens bibelske og teologiske grunnlag. Kents misjonsteologiske avhandling ble i Norge stort sett ignorert, men i Sverige fikk den betydning for H. W. Tottie, den første leder av Svenska Kyrkans Mission (jfr. hans Evangelistik, 1892).²⁵

Misjonens kirkelige karakter ble i de siste årtier av det 19. århundre understreket av en rekke misjonsledere og kirkemenn: C. A. Büttner, H. Kesselring og P. Tschackert, for bare å nevne noen få navn. I kontinental sammenheng er Kent *den første* som gjør kirke-tanken i misjonen til gjenstand for en inngående, prinsipiell undersøkelse. Han var en *selvstendig* misjonstenker.

Det grunnleggende i en misjons «kirkelighet» er ifølge Kent motiveringen og orienteringen av arbeidet ut fra kirkens nådemidler, bekjennelse og ordninger. Den kristne misjon, skriver han, «er den Gjerning, hvorved Ord og Sakrament bringes ud i Hedningeverdenen». I og for seg skulle denne definisjon være tilstrekkelig, men for vår forfatter er den ikke det. En presisering er nødvendig. Det er den *rene* forståelse av dem og den *rette* forvaltning av dem det er tale om, konkret: den lutherske kirkes læretradisjon.²⁶

23 I Videnskabs-Selskabets Forhandlinger 1891 er trykt et større arbeid av ham om Hegel: «Die Lehre Hegels vom Wesen der Erfahrung und ihre Bedeutung für das Erkennen». Om Kent som filosof se Ole Koppang: Hegelianismen i Norge (1943) s. 164 ff, 206 ff.

24 Arg. 1878 I s. 377 ff, 387 ff, 403 ff.

25 Se O. G. Myklebusts anmeldelse av Tore Furberg: Kyrka och mission i Sverige 1868–1901 (1962), i Kyrkohistorisk årsskrift 1962 s. 327 ff, særlig 329–331. Kents artikkelserie i LU ble trykt i svensk oversettelse i Missions-Tidning, under inseeende af Svenska Kyrkans Missions-Styrelse, 1879 s. 3 ff, 26 ff, 49 ff, 65 ff.

26 Anf. art. s. 380.

Nok et moment er imidlertid konstitutivt. «I Sandhed kirkelig bliver Missionen først, når den øves gennem Kirkens egne Organer», heter det. Vil man drive misjon i samsvar med luthersk kristendoms- og kirkeforståelse, må også kirkens *orden* tillegges avgjørende betydning. Misjonen må drives i troskap mot og i tilknytning til de bestående kirkelige institusjoner.²⁷

Ideelt og egentlig er misjonen å betrakte som en funksjon av den universelle kirke, men da denne historisk bare eksisterer i form av særkirker, må det nødvendigvis bli *disse* – altså de etablerte konfesjonskirker, de organiserte territorialkirker – den må gå ut fra og understøttes av. Kirkelig misjon er for Kent landskirkelig misjon, statskirkelig misjon.²⁸ Det er filosofen, mer enn teologen, som her taler. Kent så stort på den Hegel'ske idé om folkeånden, folkeindividualiteten, og på sammenhengen mellom denne og institusjonene.

Forenings- og selskapsmisjon er historisk og faktisk et reformert fenomen. I og for seg er dette ikke overraskende. Ifølge det reformerte kirkebegrep er kirken summen av dens enkelte lemmer. Lutherdommen må ut fra *sin* idé og intensjon gå inn for en organisasjonsform hvor det historisk overleverte i lære, kultus og forfatning er det bestemmende prinsipp. Forenings- og selskapsformen eksisterer i de lutherske kirker bare som en nødsforanstaltning. Den kan i disse kirker aksepteres bare som en midlertidig ordning.²⁹

Kirkelig misjon vil endelig si en misjon hvor helhetsdimensjonen i kirkens liv og arbeid kommer til sin rett. Selskapsmisjon har, som kirkehistorien klart viser, en tendens til å bli organ for en bestemt gruppe eller retning. Et selskap som Det norske misjonsselskap karakteriserer Kent ikke desto mindre som i det store og hele kirkelig. Og om Den norske kirkes misjon ved Schreuder sier han at også den, som en privat misjon, står i fare for å bli dominert av en spesiell retning, – til tross for sitt navn og det program dette gir uttrykk for.³⁰

Sine tanker om kirkelig misjon så Kent virkeliggjort i H. P. S. Schreuders skikkelse, men også i Svenska Kyrkans Mission.³¹ Han

27 Anf. art. s. 390.

28 Anf. art. s. 403 ff.

29 Anf. art. s. 388 f.

30 Anf. art. s. 395.

31 Anf. art. s. 389.

var imidlertid fullt klar over den ulikhet i arbeidsform disse to representerte, dvs. at den siste misjon – til forskjell fra den virksomhet Schreuder i alle år sto i – var *kirkemisjon*. Kirkelig misjon kan ifølge Kent drives gjennom selskaper (slik vi nettopp nevnte), men kirkemisjon foreligger først der hvor kirken *som kirke* engasjerer seg i misjonen, hvor den betrakter denne gjerning som en av sine *ordinære* oppgaver, og dermed som en gjerning som skal utføres gjennom dens *institusjonelle* organer.

IV

En misjonsteoretiker av betydelig format er *Fredrik Christian Dons* (1836–1885), presten og teologen som i de kritiske år 1865–1875 var Det norske misjonsselskaps sekretær. Hans artikler i *Luthersk Kirketidende* og *Norsk Misjonstidende* om misjon og kirke utmerker seg ved en dyp innsikt i dette emne, og er – ved siden av Kents avhandling (se ovenfor) – det beste som er skrevet om det i vårt land.³²

Misjonen, hevder Dons, er en oppgave for kirken som sådan og for kirken som helhet. Under statskirkeforhold er det imidlertid – til en begynnelse og som en forberedelse til ordningen av misjonen som «en almenkirkelig Gjerning» – naturlig at dette arbeid drives av særskilte selskaper med deres foreninger «inden Kirkens enkelte Menighedssamfund». Selskapene og foreningene må imidlertid stå i et solidarisk forhold til den institusjonelle kirke. «Misjonvennene» utgjør ikke en gruppe for seg. De er alminnelige menighetsmedlemmer, nemlig «den Deel af Menigheden som kommer Hedningernes Nød ihu».³³

Misjonen er en kirkesak, eller – som det like ofte heter – en menighetssak. Kirke og menighet er for Dons, den solide lutheraner, identiske begreper. I artiklene vi nevnte, brukes disse betegnelser

32 «Om vort Missionssselskabs og dets Foreningers Forhold til Kirken» LK 1865 I s. 209 ff; «Missionsgjerningens Forhold til Menighedslivets øvrige Forpligtelser» NM 1866 s. 13 ff, 50 ff, 97 ff, 119 ff, 191 ff; og «Er det berettiget at henregne Missionen til Menighedens fjernereliggende Pligter?» NM 1868 s. 3 ff, 33 ff, 307 ff, 337 ff. Vedr. Dons' misjonsforståelse se også «Vor Dygtighed er af Gud» NM 1865 s. 228 ff; «Skal man grunde sin Deeltagelse i Missionens Gjærning paa de rimelige Udsigter til Frugt af Gjærningen?» NM 1867 s. 363 ff; og «Missionen og Statsmagten» NM 1869 s. 321 ff.

33 LK 1865 I s. 211, 219 f; NM 1866 s. 61, 18, 366; 1868 s. 25; 1869 s. 135.

om hverandre og i nøyaktig samme betydning. «Den norske Kirke» og «Vort Lands Menighed» resp. «Vort Lands Menigheder» er samme sak,³⁴ – «Menigheden» er ikke noe forskjellig fra «Menighederne». Dons stiller seg kritisk til tidens «Associationsaand og Foreningsvæsen» som på mange måter er «et Vrængebillede af den Eenhed som sammenknytter Herrens Menighed».³⁵ Det er en inkluderende enhet han er interessert i og vil vekke til forståelse for. «Broderbaandet» er ett med «det kirkelige Eenhedsbaand».³⁶

Misjonen har ifølge Dons sitt fundament i «Guds Ords urokkelige Autoritet»,³⁷ og i den autentiske utleggelse av Ordet i «den uforlignelige lutherske Bekjendelse».³⁸ Men også kirkens *orden* skal respekteres i denne sammenheng. Embedets guddommelige rett må hevdes uavkortet. Den kirkelige lærerstand er det organiske midtpunkt for menighetslivet i dets forskjellige ytringer, og det er gledelig at ledelsen av Misjonsselskapet i stor utstrekning er i denne lærerstands hender.³⁹ Kallet til tjeneste gjelder imidlertid også lekfolket. Prestene og lekfolket utgjør «to lige væsentlige Dele af Menigheden», og de må stå «i virkeligt Livssamfund, i gjensidigt Meddelelsesforhold».⁴⁰

Det norske misjonsselskap er et *kirkelig* foretagende. Gjennom selve sin eksistens har dette selskap i høy grad bidratt til å skape kontakt og fremme samarbeid mellom menighetenes hyrder og lemmer. Det har gitt lekfolket utløsning for sin trang til virksomhet for evangeliet, og øvet en samfunnsdannende, menighetsstyrkende innflytelse som neppe kan vurderes høyt nok. «Missionen vækker og befæster Menighedens aandelige Liv paa samme Tid som den selv er et Udtryk for, en Frugt af dette Liv.»⁴¹

For Dons er misjonen et kirkelig, ikke et statskirkelig anliggende. Den ligger utenfor statskirkens formål som statskirke, og det er derfor naturlig, som vi allerede har pekt på, at den organiseres og administreres uavhengig av denne.⁴² En klar distinksjon mellom

34 NM 1865 s. 236 f; 1866 s. 57.

35 NM 1866 s. 125.

36 NM 1865 s. 234; 1866 s. 130, jfr. 1869 s. 331.

37 NM 1866 s. 196. Jfr. 1865 s. 236 f; 1868 s. 6.

38 NM 1866 s. 127, jfr. 107 f.

39 NM 1866 s. 194, 130.

40 NM 1866 s. 197, jfr. 128 ff.

41 NM 1866 s. 123, 129 f.

42 NM 1866 s. 125.

«kirkelig» (dvs. «reent kirkelig») og «statskirkelig» virksomhet kan vi dog ikke se at Dons gjennomfører. Som belegg for dette viser vi bl. a. til hans utførlige betenkning vedr. spørsmålet om opprettelse av et svensk/norsk konsulat på Madagaskar til beste for den norske misjon:

«Naar Hs.Maj. Kongen gjentagne Gange naadigst har samtykket i vore Missionsudsendingers Ordination og senest endog har tilstedet, at den Mand, som er stillet i Spidsen for vort Missionsværk paa Missionsmarken, modtog den norske Statskirkes biskopelige Ordination, har Høistsamme udtrykkelig anerkjendt Missionen som en med Statskirkens almindelige Gjerning eensartet Gjerning. Ogsaa af dette Forhold synes man berettiget til at drage den Slutning, at den Mission, som udgaaer fra en Kirke, der eksisterer i Statskirkens Form, og som ved Statsmyndighedens Imødekommen er bleven stillet i et saadant Forhold til Statskirken som det, hvori vor Mission er stillet, – at en saadan Mission maa kunne have *nogen* Fordring paa et deeltagende Forhold ogsaa fra Statens Side, ialfald saalænge den af Staten ikke kræver nogen materiel Opofrelse.»⁴³

Dons aksepterer fullt ut begrepet «den kristne stat». Dette begrep er selve forutsetningen for opprettholdelse av en statskirkeordning. Statskirke vil si at selve staten skal være kirkelig, og at den i sitt forhold til kirken skal la seg bestemme av kirkelige hensyn. Et samarbeid mellom kirken og statsmakten resp. mellom misjonen og statsmakten er under disse forhold forsvarlig, til tross for at det dreier seg om to forskjellige områder av menneskelivet.⁴⁴

Vi nevner til slutt at det er typisk at Norsk Misjonstidende i Dons' sekretærtid – sekretæren var også redaktør – fikk karakter av et *tidsskrift* for misjonen. Han oppfordret også misjonsvennene til å slutte opp om det organ for spredning av misjonshistorisk kunnskap som prestene Eckhoff og Blom utga (jfr. nedenfor), med den motivering at menighetens lemmer gjennom misjonen burde «lade seg inndrage i den aandelige Forbindelse med *den hellige, almindelige Kirkes* Fællesliv og Fællesgjerning.»⁴⁵

43 NM 1869 s. 332, jfr. 321 ff, 329 ff.

44 NM 1869 s. 331, 330.

45 NM 1869 s. 136, jfr. 134 ff.

Som vi nevnte i begynnelsen av denne artikkel, er den egentlige banebryter for norsk misjonsforskning *Simon Emanuel Jørgensen* (1846–1937). Mer målbevisst og systematisk enn noen annen, og i langt større utstrekning enn noen annen, engasjerte han seg i studiet av «det store oppdrag». Han hadde da også særskilte forutsetninger for å øve den dåd han gjorde. Som misjonsprest på Madagaskar (hvor han bl. a. bestyrte presteskolen i Tananarive), og senere som lærer og forstander ved Misjonsskolen i Stavanger, hadde han gjort erfaringer og skaffet seg kunnskaper som han i høy grad visste å utnytte i sitt engasjement for misjonsstudiet.⁴⁶

Som Jørgensens artikler og bøker om misjonen viser, var han vel inne i den misjonshistoriske og misjonsteoretiske litteratur som ble utgitt i årtiene før og etter sekelskiftet. Hans forhold til denne litteratur var ikke bare refererende, men også vurderende. Han var ikke redd for å hevde selvstendige synsmåter, og det endog i kontroversielle spørsmål. På bakgrunn av de begrensede muligheter han hadde til å drive misjonsforskning, må hans innsats betegnes som meget bemerkelsesverdig.

En vesentlig del av Jørgensens produksjon består av artikler. De fleste av disse ble trykt i Nordisk Missionstidsskrift (København), men mange også i norske tidsskrifter, bl. a. Luthersk Kirke-tidende og Luthersk Ugeskrift (foruten i hans eget tidsskrift, se nedenfor). Hans valg av emner var vidt og variert. Artiklene avspeiler en ånd for hvem intet som angår misjonen, var fremmed.⁴⁷

Av Jørgensens artikler skal her bare nevnes (som eksempler på allsidigheten i hans orientering og interesser): Hedningenes ansvar ifølge Rom. 1 : 18–23 (problemet «naturlig åpenbaring»), Paulus i Athen og Korint (forskjellig misjonspraksis?), Målet for kirkens

46 Biografiske data vedr. Jørgensen: NM 1937 nr. 49 s. 4 f – NMT 1938 s. 43 – E. Birkeli/C. Tidemann Strand: Kallet og veien (1959) s. 63 –L. Munthe: Teologisk litteratur til den lutherske presteskolen på Madagaskar, NOTM 1972 s. 248 f. Jørgensens produksjon på gassisk er imponerende, også kvalitetsmessig, skriver forfatteren. Ingen annen gjorde så meget for presteskolen som han (før århundreskiftet). Jørgensen er med urette kommet noe i skyggen av Lars Dahle (s. 249) – Biografien over Jørgensen i Norsk misjonsleksikon bd. II (1966) sp. 464 nevner i det hele ikke hans innsats for misjonslitteraturen.

47 Artikler av Jørgensen finnes i NMT 1890, 1899, 1901, 1903, 1904, 1906, 1907 (to), 1908, 1910, 1911, 1912, 1913, 1916, 1917, 1919, 1923; LK 1887 II (tre), 1888 I, 1890 I, 1893 I; LU 1884 II; KML 1888 (to).

misjonsarbeid, Misjon og eskatologi, Misjonens epoker, Misjonen og den lutherske kirke i det 17. århundre, Utsikt over misjonsarbeidet i Japan, Den tyske kolonipolitikks innflytelse på Tysklands misjonsvirksomhet, Misjonens plass i vore gudstjenester og Om misjonsprekener.

Et tiltak som i særlig grad må sies å være et uttrykk for den visjon og vilje som kjennetegner Jørgensen som misjonsforsker, er det tidsskrift til drøftelse av misjonsspørsmålene på et vitenskapelig grunnlag som han, under det fordringsløse navn «Kvartalskrift for Missionslæsning», grunnla og redigerte – det første virkelige misjonstidsskrift i de nordiske land. Dette tiltak, som dessverre bare ble av kort varighet, har vi tidligere gjort utførlig rede for i en artikkel i Norsk Tidsskrift for Misjon, og vi nøyer oss derfor her med å vise til denne.⁴⁸

Resultatet av sine studier la Jørgensen også frem i bokform: «Nogle Tanker til Overveielse angaaende vor Missionsgjerning» (1881), «Folk og Kirke paa Madagaskar» (1887) og «Missionslære» (1899). Også hans fremstilling av Det norske misjonsselskaps virksomhet hjemme og ute i det festskrift som ble utgitt i anledning av femtiårsjubileet i 1892, må nevnes.⁴⁹ Han redigerte også et par publikasjoner av mer generell karakter, nemlig «Vidnesbyrd fra Det norske Missionsselskabs Missionsgjerning» (1887) og «Missionsprædikener af norske Geistlige» (1888).

Etter vår mening er «Nogle Tanker» den mest interessante og originale av Jørgensens publikasjoner. På en åpen, uredd og intelligent måte drøfter denne bok spørsmål som var blitt aktualisert gjennom konflikten mellom Schreuder og Misjonsselskapet. Den balanserte analyse den gir av denne konflikt – i en situasjon preget av steile standpunkter – er intet mindre enn en bedrift. Det norske misjonsselskap og Den norske kirkes misjon ved Schreuder er begge «private» organisasjoner, fremholder forfatteren. *Begge* drives like meget og like lite av de bestående kirkelige organer. «En spesifikk kirkelig Forskjel» mellom de to misjoner kan ikke påvises, og man kan bare håpe at en sammenslutning av dem vil finne sted. Helt frem til bruddet i 1872/73 var forholdet mellom

48 O. G. Myklebust: «Seksti år siden det første misjonstidsskrift i Norden kom ut», NOTM 1948 s. 173 ff, jfr. 1947 s. 1.

49 To tredjedeler av denne bok er skrevet av Jørgensen, resten av Lars Dahle. Festskriftet er tydelig lagt opp som en publikasjon av *populær* karakter.

Schreuder og Misjonsselskapet preget av solidaritet og enighet i alle saker av vesentlig betydning. Misjonsselskapet har fra begynnelsen vært et selskap av kirkelig ånd og retning, og det var derfor helt naturlig at Schreuder følte seg hjemme her, ja, var glad og takknemlig for å få gjøre sin gjerning som utsending fra dette selskap.⁵⁰

Ifølge Jørgensen skyldtes bruddet administrasjons- og forretningssspørsmål, og dersom det hadde vært mulig å ordne disse i gjensidig forståelse, ville Schreuder uten tvil ha fortsatt i selskapets tjeneste og dermed avlagt den mest eklatante realerklæring om at han ikke anså det for en nødvendig forutsetning for utførelsen av misjonsvirksomheten at denne utgjorde et integrerende ledd i statskirkenes organisme.⁵¹ Denne oppfatning er så forskjellig fra den vanlige og vedtatte som vel mulig, men at den er den riktige, er vi for vår del ikke i tvil om.

I sine refleksjoner omkring misjonen trekker Jørgensen også inn – det dreier seg om utførlige exposeer – Misjonsselskapets administrasjonsordning, behovet for en vitenskapelig misjonslitteratur og ønskeligheten av universitetsutdannede misjonærer (saklig identitet av misjonærgjeringen ute og prestetjenesten hjemme!).⁵² Men alt dette må vi la ligge.

En tankevekkende bok er også «Folk og Kirke paa Madagaskar», og da først og fremst på grunn av det *synspunkt* som gjøres gjeldende (jfr. tittelen). Det er den *kirke* som vokser frem, Jørgensen vil tegne konturene av, og det er det *miljø* denne kirke er satt i og skal gjøre sin gjerning i, som interesserer ham: den stedegne kultur og samfunnsform, folkekarakteren, fremmed innflytelse gjennom imperialisme og misjon osv. Man skulle nok ha ønsket at *relasjonen* mellom kirke og miljø var kommet sterkere inn i bildet, men dette er tross alt et underordnet spørsmål. En misjonsbok, utgitt i Norge i 1887, hvor «kirken» (entall!) – ikke den vesterlandske misjon, enn si den norske misjon – er det bestemmende sikte, og hvor fremstillingen bevisst samler seg om «de kirkelige Forhold», «de kirkelige Samfund» og «Kirkens fortsatte Udbredelse» (dels gjennom stedegne krefter, dels gjennom utenlandsk virksomhet), – er et bemerk-

50 Anf. skr. s. 32 ff, 25 ff.

51 Anf. skr. s. 15, jfr. 13 ff, 16 ff.

52 Anf. skr. s. 79 ff, 114 ff, 138 ff. Kapitlet «Missionslitteratur» (s. 114 ff) er fra det synspunkt vi anlegger i denne artikkel, av spesiell interesse.

Et leseverdig, men langt svakere arbeid om samme emne er *Nils Landmarks* «Det norske Missionselskab» (1889/90). Forfatteren var i en årrekke fører av misjonsskipet «Elieser». ⁵⁹

En interessant studie av den norske misjon på Madagaskar i stor sammenheng – kolonihistorisk, kontroverskirkelig og nasjonalpolitisk – er *Chr. D. Borchgrevinks* «Fire Foredrag». ⁶⁰

Også *Daniel Thrap* (d. 1913), presten og kirkehistorikeren, engasjerte seg i misjonshistoriske studier. Særlig er hans bok om herrnhutismen i Norge, med fremhevelsen av dens banebrytende betydning for misjonen, og hans biografier over H. P. S. Schreuder og Thomas von Westen verdifulle arbeider. ⁶¹ Den norske kirkes misjon ved Schreuder, som Thrap gikk inn for, fortjener honnør for den måte den understrekte nødvendigheten av en teologisk beskjefning med misjonsspørsmålene på, bl. a. gjennom det seminar «til Missionskundskabens Væxt» som den arrangerte i 1903, med fremtredende teologer og kirkemenn som forelesere. ⁶²

Et betydelig navn er *Chr. Knudsen* (d. 1915). Han var prest og politiker, men også aktiv misjonsmann (bl. a. i en del år Misjonsselskapets sekretær). Knudsen interesserte seg særlig for misjonshistorien, og understrekte i denne forbindelse viktigheten av kritiske undersøkelser. ⁶³ Han slo til lyd for at misjonshistorien, på grunn av den rolle misjonen spiller som en «fremtrædende kirkelig Livsytring», burde få «sin selvstændige Plads i Universitetets theologiske Fagcyklus». ⁶⁴

Nest etter Jørgensen er det ingen av «foregangsmennene» som i sine litterære bestrebelser på vegne av misjonen har tatt opp til behandling så mange og så forskjellige spørsmål som Knudsen

59 Landmarks bok er en fremstilling av Misjonsselskapets «Oprindelse og historiske Udvikling, dets Arbeidsmarker og dets Arbeidere». Om forf. og hans kilder se s. III f.

60 Den fullstendige tittel er: «Fire Foredrag om de sidste Begivenheder paa Madagaskar og Missionens nærværende Udsigter» (1900). Samme forfatters oversikt over «Madagascar, dets Folk og Mission» (1885) har et populært sikte og preg.

61 «Brødremenigheden i Norge» (1908), «Biskop H. P. S. Schreuders Liv og Virksomhed» (1877) og «Thomas von Westen og Finne-Missionen» (1882). Jfr. «Til vore tre store Missionærers Karakteristik» (1903), – de «tre store» er Egede, von Westen og Schreuder.

62 Jfr. Mb. 1903 s. 132 ff, jfr. 88 ff, 97 f.

63 NM 1879 s. 359.

64 NM 1881 s. 459, jfr. 1882 s. 138.

gjorde. Han skrev om misjonsbefalingen (Mat. 28:18ff), om buddhismen, om misjonen i Kina, om den skotske frikirkes misjon, om misjonslitteraturen og dens anvendelse for misjonsforedrag, om misjonens målsetting og stilling i samtiden, om misjon og bekjennelsestroskap, om Det norske misjonsselskaps tilblivelse osv.⁶⁵ Han skrev også en oversikt over skandinaviske misjoner for den norske utgave av Th. Christliebs fremstilling av den protestantiske verdensmisjon i slutten av det 19. århundre.⁶⁶

Knudsens svar på spørsmålet om misjonens organisasjonsform (som vi i det foregående gang på gang er blitt konfrontert med), er et både/og. Det er en historisk kjensgjerning at det er gjennom *selskapene* at den protestantiske misjonsvirksomhet har vokset seg stor og sterk. På den annen side er det uten videre klart at denne virksomhet er *kirkens* ansvar og oppgave. Knudsen skriver:

«Det er ubestrideligt, at det ideale Forhold vilde være, at ogsaa Missionen var indlemmet i den kirkelige, hos os altsaa den statskirkelige Organisme. Jeg har for mit Vedkommende *principielt* intet imod mulige Bestræbelser for at oprette en Mission, der udgaar umiddelbart fra Statskirken. At jeg med missionshistoriske Fænomener for Øie ikke har stor Tro paa en Statskirkemission, er jo en anden Sag.»⁶⁷

Tilslutt noen ord om *Johannes Johnson* (d. 1916), misjonæren, kirkemannen og prestelæreren.⁶⁸ Hans virketid går noe ut over den grense vi har satt, men en rekke av hans artikler ble publisert før 1910 og hans betydeligste bok umiddelbart etter. Boken vi sikter til, er «Det første hundreår av Madagaskars kirkehistorie» (1914), – den mest velkrevne og gjennomreflekterte av alle de «misjonsbøker» som kom ut i Norge i det tidsrom vi behandler. Som tittelen viser, er orienteringspunktet for hans fremstilling *kirken*. Med dette opplegg førte han videre det perspektiv på misjonsstudiet som Jørgensen hadde anlagt allerede i midten av 1880-årene, – og ble dermed en veiviser frem mot vår egen tid.

65 NM 1881, 1882; NMT 1890, 1900; KML 1888; LK 1890 I, 1893 I, LU 1893.

66 Den evangeliske Hedningemission i Nutiden (1881). Oversatt av O. Gjerløw. Knudsens oversikt s. 137–178.

67 NM 1881 s. 91; 1882 s. 187 f.

68 Jfr. O. G. Myklebust i TTK 1948 s. 168 f. Et utvalg av Johnsons foredrag og artikler utkom posthumt under tittelen «Den hellige ild» (1917). Artikler av Johnson i NMT 1900, 1906, 1908.